

pomoći kao što su krizna intervencija, savjetovanje ili psihoterapija.

U svom priopćenju Josip Grbac problem nasilja nad ženom promatra s etičkog stajališta te problematizira odgovornost religije za to da su žene prihvatile kulturalne norme koje legitimiraju nasilje. Etički nedopustivim smatra »zatvaranje očiju nad nasiljem u obitelji« koje se, uz opravdanje visokim vrednovanjem braka i obitelji, susreće u teološko-pastoralnom djelovanju te navodi: »Svetost života ipak ima prednost pred svetošću braka i obitelji.« (str. 259.).

Zbornik radova *Nasilje nad ženama: teološko-pastoralni izazov* važna je knjiga iz više razloga. Ponajprije, ona donosi teološko-pastoralni pristup temi nasilja nad ženom u obitelji, koji je do sada nedostajao u inače relativno bogatoj literaturi društvenih znanosti na ovu temu. Prikupljeni radovi nedvojbeno mogu potaknuti raspravu o nasilju u obitelji, koja je, naročito pod rodnim vidom, potrebna unutar Crkve. To bi pomoć pastoralnih djelatnika i djelatnica žrtvama i počiniteljima obiteljskog nasilja učinilo djelotvornijom. Više priloga naglašava potrebu oblikovanja aktivnije, angažiranije duhovnosti koja će poticati osobno postavljanje prema životnoj situaciji, te davati modele aktivnog suočavanja sa situacijama nasilja i pomoć u njihovom preoblikovanju. Posebnu vrijednost publikaciji daje empirijska utemeljenost procjene stanja i preporuka za djelovanje. Iako prikupljeni na relativno malom i prigodnom uzorku, empirijski podaci svjedoče o iskustvu žrtava suprugovog nasilja te pružaju dragocjeni uvid u teškoće na koje nailaze u razumijevanju i rješavanju problema s kojim se nose te u pomoć koju trebaju i primaju, uključujući i onu od pastoralnih djelatnika.

Uz to, zbornik doprinosi široj društvenoj raspravi o nasilju nad ženama u obitelji. Odgovor na ovaj društveni problem, da bi bio učinkovit, mora biti sveobuhvatan

i interdisciplinaran. Neophodan je doprinos svih društvenih činitelja, uključujući Crkvu koja ima važnu ulogu u pružanju podrške i duhovne pomoći i vodstva žrtvama i počiniteljima nasilja, te u primarnoj prevenciji nasilja. Preduvjet dobre međuprofesionalne i međusektorske suradnje je da su svaka struka i sektor dobro upoznati s različitim aspektima pojave nasilja nad ženom u obitelji, te s načinom na koji druge struke i sektori reagiraju na ovaj problem, kao i da razviju ili unaprijede vlastiti odgovor na problem i s njime upoznaju druge struke i sektore. Pod tim vidom, predstavljeni zbornik nije koristan samo teolozima i pastoralnim djelatnicima, već je vrijedan izvor spoznaja stručnjacima pomažućih profesija u boljem razumijevanju potreba zlostavljanih žena. Cjelovit pristup neophodan je za sprečavanje suprugovog nasilja nad ženom u obitelji. Ovaj zbornik predstavlja značajan korak u smjeru ostvarenja tog cilja.

Ninoslava Pećnik

SOCIAL WORK IN EUROPE: EDUCATION FOR CHANGE

Karen Lyons, Sue Lawrence (ur.)

Birmingham, UK: International Association of Schools of Social Work i Venture Press, 2006., 186 str.

Knjiga *Social Work Education in Europe: Educating for Change* sastoji se od radova šest autora koji su razvrstani u osam poglavlja tematski podijeljenih u tri dijela. Prvi dio donosi prikaz europskog konteksta i promjena koje se događaju u području socijalne skrbi te njihov utjecaj na obrazovne programe za socijalne profesije. Drugi dio knjige posvećen je elementima obrazovanja za socijalne profesije: kurikulumu,

ulozi znanstvenih istraživanja, posebice komparativnih istraživanja te konceptu antirasističkog socijalnog rada. Treći je dio posvećen iskustvu, odnosno primjerima obrazovanja socijalnih radnika na preddiplomskoj i poslijediplomskoj razini. Unutar trećeg dijela nalaze se i zaključna razmatranja urednica knjige. Knjiga završava prilogom s popisom europskih i internacionalnih konvencija i protokola relevantnih u području antirasističkog socijalnog rada.

Urednice u predgovoru navode da je namjera ove knjige pružiti informacije o obrazovanju za socijalne profesije u europskom kontekstu te potaknuti razmišljanja i raspravu o aktivnostima koje se mogu poduzimati u svrhu razvoja obrazovanja.

Prvi, uvodni dio, donosi definicije i pojašnjenje osnovnih pojmova koji se u knjizi isprepliću: socijalni rad, socijalne profesije i Europa. Pri definiranju socijalnog rada polazi se od definicije Međunarodnog udruženja socijalnih radnika (IFSW, www.ifsw.org). Iako većina autora u knjizi koristi termin socijalni rad, urednice smatraju da je često primjereniji termin socijalne profesije jer je širi u svom značenju i obuhvaća spektar profesija koje djeluju unutar »socijalnog«. Za sam termin može se reći da je vrlo mlad. Njegov razvoj urednice vežu za 1996. godinu kada je prvi put službeno predložen na završnoj konferenciji Erasmus projekta o socijalnom radu i povezanim područjima te nakon brojnih rasprava u europskom časopisu socijalnog rada (*European Journal of Social Work*). Razvoju i nastanku pojma prethodili su brojni međunarodni i interdisciplinarni projekti u kojima su sudjelovali i međusobno surađivali socijalni radnici, ali i socijalni pedagozi, radni terapeuti i sl.

Tijekom cijelog uvodnog dijela, ali i u ostalim poglavljima, poseban se naglasak stavlja na utjecaj »socijalnog« - ekonomije i politike, odnosno društvenog okruženja i brojnih promjena na nacionalnim, regionalnim i supranacionalnim razinama na

socijalne profesije i profesiju socijalnog rada. Uz raspravu o utjecaju konteksta na razvoj i razumijevanje profesije uvod donosi i kratku povijest nastanka Europe. Urednice sugeriraju da se Europu, s 25 zemalja članica, može promatrati kao »prijeporan konstrukt« (8) bez jedinstvenog identiteta. Nekoliko je okolnosti u prilog tome. Brojna pitanja i podjele unutar same Europske unije koja se odnose na članstvo, uključenost, isključenost odražavaju se na formiranje identiteta. Drugo je pitanje granica i širenja Europske unije na jug i istok što za sobom povlači uključivanje zemalja s različitim prirodnim i razvojnim resursima, oblicima ekonomije i načina života te s različitim kulturnim i religioznim nasljeđem. Unatoč tome, postoje aktivnosti unutar EU-a kojima se želi potaknuti razvoj jedinstvenog identiteta. Prvenstveno se radi o ekonomskim aktivnostima, ali i o aktivnostima u području socijalne politike kojima se nastoji ustanoviti jedinstven europski socijalni model.

Autori drugog poglavlja, Norman Ginsburg i Sue Lawrence, daju sažeti prikaz ključnih događaja koji su doveli do formiranja Europske unije i događaja koji su utjecali na promjene u socijalnoj politici u zemljama članicama. Europska unija počiva na ideji ekonomske integracije koja je, prema autorima, donijela i najveće promjene. Kao bazu za svoj prikaz uzimaju tri elementa koja su prema Prior i Sykes (2001.) utjecali na promjene u socijalnoj politici, a direktno su povezani s globalizacijom (prvenstveno ekonomskom). To su: aktivna politika zapošljavanja s ciljem povećanja zapošljivosti, privatizacija socijalnih usluga i smanjenje troškova u socijalnim davanjima.

Područje socijalne države prepoznatljiv je dio europskog identiteta u najširem smislu. Prema autorima dva su razloga za to: 1) zapadne zemlje razvile su izdašne i skupe socijalne države za razliku od nekih također bogatih, neeuropskih zemalja, te se ponekad

naziva i europskim socijalnim modelom, te 2) sama EU je imala skroman, ali značajan utjecaj na razvoj transnacionalnih europskih socijalnih prava i programa.

Unatoč brojnim ekonomskim poveznicama i nekim zajedničkim elementima socijalne države, europski identitet je i dalje slabo razvijen. Autori navode istraživanje Eurobarometra prema kojem je svega 5% ispitanika iskazalo da ima europski identitet, dok oko 50% ispitanika nema nikakav osjećaj europskog identiteta. Ipak, brojne su europske zemlje multietničke i multikulturene. Autori to povezuju s potrebom europskih zemalja za radnom snagom što narušava dominantnu bjelačku, židovsko-kršćansku kolonijalističku doktrinu.

Edukacija za socijalne profesije više se obrađuje u ostatku knjige. Treće poglavlje donosi prilog Waltera Lorenza u kojem se raspravlja o položaju profesije socijalnog rada i odnosu s profesijom socijalne pedagogije. Polazeći od razvojnog puta svake od profesija kao jasnu razliku među njima autor vidi povezanost socijalne pedagogije sa »svakodnevnim i uobičajenim« potrebama društva za kontinuiranim učenjem i prilagodbom kako bi se postigao napredak te prevenirali, spriječili i riješili problemi. Socijalni rad se pak oslanja na krizne događaje i poteškoće, odnosno situacije u kojima se problem već dogodio što dovodi do zaključka da se »uobičajeno« funkcioniranje društva može odvijati i bez intervencija socijalnog rada. Razlike u identitetu profesija, njihovoj institucionalnoj primjeni, sustavima socijalne politike i paradigmatom diskursu dovele su i do razlika u sferi edukacije. Mijenja se struktura i sadržaj kolegija s obzirom na promjene u socijalnoj politici kako bi se prilagodili novim zahtjevima. Veći je naglasak na vođenju slučaja (*case management*) i na ishodima obrazovanja koji su povezani s praksom. Također, razvijaju se brojni novi programi na diplomskoj i poslijediplomskoj

razini obrazovanja kojima se smanjuju jasne granice među profesijama.

Obrazovni programi sadrže kolegije koji imaju za cilj prijenos znanja u području istraživačke metodologije u socijalnim profesijama. Stoga je tema četvrtog poglavlja položaj istraživanja u profesionalnom obrazovanju. Stajalište je autora da istraživanje treba biti integrativni dio obrazovanja na svim razinama, od preddiplomske do doktorske. Na taj način studenti ne samo da razvijaju znanja o istraživačkim tehnikama već i uče o socijalnom radu i njegovom utjecaju na klijente i socijalne procese. Studenti mogu o istraživanjima učiti na nastavi, ali i sudjelovanjem u istraživačkim projektima koje provode nastavnici. Razvoj različitih istraživačkih metoda (akcijska istraživanja, komparativna istraživanja, sudjelovanje korisnika u istraživanjima) s posebnim osvrtom na etiku istraživanja potreban je u socijalnim profesijama s obzirom da se kao jedan od profesionalnih ciljeva smatra evaluacija i unapređenje usluga i aktivnosti. Unatoč naglasku Europske komisije na financiranju istraživačkih projekata s komparativnom metodologijom te istraživanja u kojima se lokalni socijalni problemi sagledavaju u europskom kontekstu, u Europi je malo komparativnih istraživanja, malo istraživanja s akcijskom komponentom i onih u kojima sudjeluju korisnici. Upravo takva istraživanja, složiti će se sa zaključkom autora, važna su za socijalni rad te bi pomogla u promociji socijalne uključenosti i razvoju europskog društva znanja.

S obzirom da se u knjizi posebna pažnja posvećuje ulozi socijalnog rada i obrazovanja na razvoj europskog identiteta, promociju socijalne uključenosti i pravednosti, treći dio knjige donosi raspravu o internacionalizaciji obrazovnih programa gdje veliku ulogu ima i Bolonjski proces. Razvojem internacionalnih obrazovnih programa potiče se mobilnost studenata, ali i utječe na mobilnost radne snage. Također,

dolazi do širenja znanja o intervencijama u socijalnom radu i razumijevanju kulturnih različitosti i strukturne nejednakosti. Kao primjer programa koji počiva na međusobnoj suradnji dvaju obrazovnih institucija, autorica Kieron Hatton detaljno objašnjava proces razvoja zajedničkog dansko-britanskog studija socijalnog rada (Portsmouth-Frobel program). Studij je namijenjen danskim studentima socijalne pedagogije i britanskim studentima socijalnog rada. S obzirom da studij formiraju dvije discipline, prilikom dizajniranja i izvedbe programa posebna se pažnja posvećivala zajedničkim aktivnostima kao što su: internacionalni grupni rad, kritička analiza i prezentacija na teme: socijalna pedagogija i socijalna skrb u Europi te internacionalne dimenzije diskriminacije. Iskustvo s provedbom ovakvog programa pokazalo je da posebnu pažnju treba posvetiti pitanjima: interkulture komunikacije, profesionalnim vrijednostima, teorijskim i metodološkim postavkama, okruženju unutar kojeg se studentska praksa odvija, ocjenjivanju studenata i sredstvima za takvu suradnju.

Poslijediplomsko obrazovanje predmet je posljednjeg poglavlja. Razvoj europskog prostora visokog obrazovanja potaknuo je osnivanje diplomskih (MA) programa i u onim zemljama koje tradicionalno nisu imale sveučilišno obrazovanje za socijalne radnike (npr. Njemačka, Danska) financiranih iz sredstava Erasmus programa. Kao ishod takvog trenda brojni su programi koji u svojim naslovima nose naznaku »europskog«. Uz Erasmus program na razvoj postojećih i novih poslijediplomskih programa utjecali su i Socrates, Tempus, Leonardo programi te Europski socijalni fond. Jedan od prvih takvih programa je *MA Comparative European Social Studies* iz Maastrichta čiji se razvoj i funkcioniranje detaljno opisuje u ovom poglavlju. Osim tog programa, prikazani su i programi iz Velike Britanije, Njemačke i Transilvanije. Specifičnost svakog studija jesu načini izvođenja pro-

grama te bogatstvo/raznolikost sadržaja i tema koji se obrađuju. Nekoliko je dobiti od takvih programa: a) razvijaju se stručnjaci orijentirani na istraživanje koji imaju u fokusu internacionalnu perspektivu pri analizi socijalnih problema, b) razvoj metodologije istraživanja, posebice u području komparativnih istraživanja i c) razvoj identiteta socijalnog radnika s pomakom od samo praktičara k socijalnom istraživaču. Neki od izazova s kojima se programi susreću su: prepoznavanje od strane nacionalnih obrazovnih zajednica i razlikovanje u uvjetima pristupa doktorskim programima (MA diploma nije dovoljna).

Razvoju takvih programa pogoduje korištenje interneta u obrazovne svrhe. Razvijaju se e-obrazovni programi i u području socijalnog rada (npr. MACESS program). Također, za razvoj europskih programa pozitivan je utjecaj Bolonjskog procesa koji promovira mobilnost studenata i nastavnika.

S obzirom da se u knjizi često spominje socijalna isključenost, pravda i uloga socijalnog rada, svoj prilog dala je i Lena Dominelli poznata po zastupanju antirasizma i antirasističke prakse u socijalnom radu. Detaljno obrađuje pitanje rasizma u Europi, odnose identiteta i distribucije moći. Koncept rase može se odrediti kao fluidan i socijalno konstruiran koji utječe na individualni i grupni identitet bez obzira gdje se nalazili unutar socijalne hijerarhije. Na taj način rasa može postati obilježje koje nas spaja, ali i razdvaja u interakcijama s drugima. Tvorba socijalnih kategorija (mi i oni) od kojih su neke »bolje/vrednije« od drugih preslikava se na socijalne odnose koji se institucionaliziraju kroz propise, politiku i praksu u kojima jedna grupa ima socijalnu dominaciju nad drugom. Europska unija donijela je brojne propise kojima se rasizam osuđuje i smatra ga se kršenjem ljudskih prava (npr. Bečka deklaracija iz 1993.). Prema autorici, dva su pristupa važna za socijalni rad: antirasističke i interkulture

aktivnosti. Antirasizam u socijalnom radu počiva na ideji akcija koje pogađaju osobnu i strukturnu dimenziju rasizma dok interkulturalne aktivnosti poživaju na učenju i cijeloživotnom obrazovanju o drugim kulturama s ciljem poštivanja različitosti. U obrazovanju socijalnih radnika važno je započeti s procesom osvještavanja, tj. što rasa znači meni (studentima) te kako ona utječe na način života. Prema Dominelli to je prvi korak za razvoj antirasističke prakse u socijalnom radu.

Zaključno, knjiga se može preporučiti svima koji žele steći uvid u obrazovne programe i promjene u europskom okruženju. Posebnu pažnju autori posvećuju kontekstu unutar kojeg se događaju promjene kako u socijalnoj politici tako i u obrazovnim programima. Upravo ta širina, komparacija i informativnost prednosti su ove knjige.

Vanja Branica

FLEKSIGURNOST **Relevantan pristup za srednju** **i istočnu Europu**

Sandrine Cazes, Alena Nesporova (ur.)

Zagreb: Izdanje TIM press, 2007., 266 str.

U prvom dijelu ovog prikaza upozorit ćemo na suvremeno značenje fenomena fleksibilizacije i fleksigurnosti, a u drugom će konkretnije biti riječi o samoj knjizi.

(1) U svojoj studiji *Les méthamorphoses de la question sociale* (Preobrazbe socijalnog pitanja, 1995.) francuski sociolog Robert Castel raspravlja o tri faze razvoja ljudskog rada koje su u zapadnoj Europi obilježile moderno doba. Prva, proleterska faza, obuhvaća 19. i početak 20. stoljeća. Središnje mjesto u svijetu rada tada zauzimaju proleter i kao obespravljani najamn

radnici. Proleter i su, u najvećem broju slučajeva, iščupani iz svojih ruralnih korijena, isključeni iz etabliranog socijalnog korpusa i bačeni na njegove margine. Proleter rade pod iznimno teškim uvjetima i za malu naknadu. Podaci iz Velike Britanije iz prve polovine 19. stoljeća kazuju da većina industrijskih radnika zarađuje jedva toliko da može prehraniti svoju obitelj. Radnik-proleter nije u stanju ulagati ni u kakvu potrošnju koja nadilazi njegove najnužnije egzistencijalne potrebe. Njegov odnos s poslodavcem krajnje je labilan, reguliran privatnim građanskim ugovorom. Proleter često mijenja mjesto i vrstu rada, pa se u njega smjenjuju razdoblja rada i nezaposlenosti. Kada ne radi, nije »nezaposlen« u današnjem smislu riječi, nego je »čovjek bez statusa« (*sans statut*).

Nakon duge radničke borbe proletersku slijedi faza »zaposlenosti«, odnosno »salarijata« (od francuske riječi »*salair*« - plaća). Salarijat donosi plaćanje radne snage putem redovite, u pravilu mjesečne plaće. Salarijat, nadalje, podrazumijeva radnu disciplinu kojom se regulira način i ritam proizvodnje. Unutar salarijata uspostavlja se pravna struktura radnih odnosa, a odnos radnika i poslodavca definiran je radnim ugovorom. Radnik stječe pravo na rad i zaštitu na radu, koje s vremenom ulazi u međunarodne socijalne dokumente kao što je Europska socijalna povelja. On je član kolektiviteta koji nadilazi njegov individualni status i štiti ga od nemilosrdne eksploatacije. Kolektivni ugovori prevladavaju »face à face« odnos radnika i poslodavca iz proleterskog razdoblja, u kojem je radnik bio u potpuno inferiornom položaju. L. Duguit piše da je »(...) kolektivni ugovor nova pravna kategorija koja je potpuno strana tradicionalnim kategorijama građanskog prava. U stvari, to je konvencija – zakon koji regulira odnose između dvije socijalne klase«.

Zahvaljujući plaćama koje su iznad nekadašnjih proleterskih, radnici u salari-